

DOĐAL ARAZİ BÖLÜNÜŐÜ-ARAZİ KULLANIMI İLİŐKİSİ

Dr. Rűya BAYAR

Vadiler, akarsuların ve buzulların aşındırmasıyla açılan sürekli inişi olan, uzun çukurluklardır. Bu uzun çukurlukların kimisi dar ve tabansız, kimisi de geniş ve tabanlı olup içlerinden sürekli veya dönemlik olarak akarsular akmaktadır.

Vadiler ulaşım bakımından en uygun alanlar olduğundan kara ve demiryolu güzergahları vadileri izlemektedir. Vadilerin korunaklı yerler olması ve yolların buraları izlemesi nedeniyle yerleşmeler de ya vadi yamaçlarında, ya da vadi tabanlarına yakın yerlerde yer almıştır. Vadi tabanlarının verimli alüviyal topraklarla örtülü olması bu alanların aynı zamanda tarım alanı olarak kullanılmasına yol açmıştır.

Yüksek dağlarda buzulların oluşturduğu tekne şekilli vadilerin tabanlarında biriken morenlerin ayrışması sonucunda oluşan topraklar üzerinde canlanan ot ve çayırlar nedeniyle bu alanlar ülkemizde yaylacılar için en ideal otlak alanları olmaktadır.

Halk arasında boğaz adı verilen yarma vadilerin arazi kullanımında hem ulaşım, hem de baraj yapımına uygun yerler olduğunu söylemeden geçemeyiz. Pek çok kara ve demir yolunun dar bir koridor olarak geçtiği boğazlar her dönemde stratejik noktalar olmuşlardır.

Dağ, plato, ova ve vadi olarak adlandırılan ana jeomorfolojik birimlerin bünyesinde yer alan ve onlarla bütünleşen küçük alanlı jeomorfolojik birimlere (**yamaçlar, fay basamakları, etek düzlükleri, aşınım düzlükleri, dağ eteği ovaları, birikinti konileri, birikinti yelpazeleri, kayşat konileri, sırtlar, tepeler, sekiler vb**) **alt jeomorfolojik birimler** adı verilmektedir ki bu birimler de farklı arazi kullanım şekilleri için uygundur.

Bir dağın, platonun, tepenin veya vadinin yamaçları üzerindeki arazi kullanımı öncelikle yamacın eğimine, su kaynaklarına, üzerindeki toprak ve bitki örtüsüne bağlıdır. Eğimi % 6-12 arasında olan yamaçlar insan faaliyetlerine olumlu şekilde cevap verdiği halde, % 12'nin üzerinde eğime sahip yamaçlarda yerleşme, ulaşım, tarım ve mera hayvancılığı gibi faaliyetler güçleşmektedir. Uygun eğim ve bakı koşulları yakalandığı takdirde, arazi kullanım bakımından olumlu sonuçlar verirler. Dođu Karadeniz bölgesinde gür orman örtüsü ile kaplı olan yamaçlarda eğimin uygun olduğu yerlerde orman örtüsü kaldırılarak yerleşim ve tarım alanı haline getirilmiştir. Bu durum kıyı gerisinde dağınık bir yerleşme dokusunun oluşmasına ve parçalı bir arazi kullanımına yol açmıştır. Kurak ve yarı kurak bölgelerde yamaç arazilerin üzerinde cılız bir bitki örtüsü geliştiği için genelde mera alanı olarak değerlendirilmektedirler.

Tektonik bir hareket sonucu oluşmuş fay basamakları ve bu basamakların üzerindeki düzlükler yerleşim alanı seçiminde tercih edilmemesi gereken yerlerdir. Buna rağmen kırılarak aşağıya çöken kütle üzerindeki alanların zemin yapısına bakılmaksızın çok yerde yerleşim ve tarım alanı olarak kullanıldığı görülür. Çünkü kırık hattı boyunca çıkan sular bu kesime hayat vermektedir.

Dağlık alanların ve platoların depresyonlara inen yamaçları depresyon tabanındaki ovaya tatlı bir eğimle inmektedirler ki işte ova ile platoya geçisi sağlayan bu az eğimli alana eğimli etek düzlüğü adı verilmektedir. Sözüünü ettiğimiz bu alanlar aynı zamanda akarsuların oluşturdukları birikinti konileriyle birikinti yelpazelerine ve yamaç molozlarına yer vermektedir. Düzlük ile yamaç arasında geçişi sağlayan bu kuşakta alüviyal ve kolüviyal unsurlar iç içe girerek verimli bir arazi kuşağı oluşturmaktadırlar. Genelde depresyonların güneye bakan taraflarında bu alanlar bakı nedeniyle yerleşim alanları tarafından tercih edilmekte, bağ ve meyve alanları olarak kullanılmaktadır. Pek çok yerde küçük köyler birikinti konilerinin kök kısımlarına yerleşerek derenin her iki tarafındaki verimli alüviyal alanı tarıma ayırmaktadır. Birikinti konileri üzerindeki yerleşmeler su ihtiyaçlarını gerisindeki kaynaklardan, içinden akan deredeki sudan ve yeraltı suyundan sağlamaktadırlar.

Dağ eteği ovaları ile yüksek alanlardaki aşınım düzlükleri, lokal düzlükler olup, yükselti, toprak, su, bitki örtüsü ve bakı koşullarına göre yerleşme, tarım ve mera alanı olarak kullanılabilirler.

Sırtlar, bir dağın veya platonun akarsular veya buzullar tarafından parçalanması sonucu oluşan vadiler arasında kalan kesimleridir. Akarsu aşındırmasının şiddetli olduğu yüksek kısımlardaki sırtlar balıksırtı şeklinde olup keskin hatlara sahiptirler. Geniş yüzeyli bir platonun parçalanmasıyla oluşan sırtların üzerleri düz olduğu için genellikle yerleşim, tarım ve mera alanı olarak kullanılmaktadır. Yollarda bu sırtları tercih etmektedirler.

Sekiler, akarsu vadileri boyunca aşındırma ve biriktirme sonucunda her iki tarafta uzanan taraçalardır. Sekiler alüviyal malzemedен oluşturulmuşlardır. Kum ve çakıldan oluşurlar. Bu yapıdaki bir oluşumun üzerinde ince unsurlardan oluşan alüviyal bir toprak örtüsü varsa dar alanlıda olsa tarım alanı olarak değerlendirilebilmektedirler. Geniş alanlı sekiler üzerinde köyler dahi kurulmuştur.

Tepeler, buldukları yere göre nispi yükselteleri fazla olmayan kabarık şekiller olup kimisi eski bir çökmüş faylı bir kütlenin yüksekte kalan kısımları (tanık tepeler); kimisi bir palto veya dağın üstünde aşınmadan arta kalan zirveleri; kimisi de volkanizmayla oluşmuş küçük koniler durumundadır. Başka bir ifadeyle tepeler, ovalarda, platolarda ve dağların zirvelerinde yer alan buldukları yere çeşitli yükseklikteki kabarık şekillerdir. Yamaç eğimleri çok dik, zirveleri sivri olan tepeler arazi kullanımı bakımından elverişli değildir. Tepeler in bazıları litolojik yapıları itibariyle aşınmaya dayanıksız olduklarından zirveleri düzleşmiş olup yamaçları basıktır. Bu tepelere kolayca çıkılır ve üzerinde yerleşilebilir, yamaçları eğime ve toprak durumuna göre tarım veya mera alanı olarak kullanılabilir.